

MODERNI NAISEUS 1800-LUVUN KIRJALLISUUDESSA

Tutta Palin

Päivi Lappalainen 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 789. SKS, Helsinki. 267 s.

Päivi Lappalainen, Heidi Grönstrand & Kati Launis (toim.) 2001: *Lähikuvassa nainen. Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 838. SKS, Helsinki. 243 s.

REALISMIN SUKUPUOLI

Päivi Lappalainen on kirjoittanut yleiskatsausenomaisen, mutta temaattisesti jäsennetyn tutkimuksen 1880- ja 1890-luvun suomalaisesta kirjallisuudesta. *Koti, kansa ja maailman tahraava lika* etsii tuoreita näkökulmia realismin aikakauteen tuottaen muun muassa naiskysymyksestä aiempaa olennaisemman modernin määreen. Kulttuurin feminisoituminen eli se, miten mieskirjailijat pyrkivät ottamaan feminiinisen haltuunsa sisällyttämällä sen itseensä, on eräs kirjan pääteemoista. Yhteiskunnalliset kysymykset kanavoituivat Lappalaisen mukaan pitkälti kodin ja perheen kuvaukseen, ja metaforisen isän kodin huojuminen aiheutti monenlaista ambivalenssia. Tutkimuksen yleisempänä tehtävänasetteluna on realismin osoittaminen motiiveiltaan ristiriitaiseksi ja sisäisesti epäyhtenäiseksi virtaukseksi. Kyse on siis sukupuolen problematisoinnin integroinnista kirjallisuudentutkimuksen valtavirtaan, eikä ehkä niinkään feministisestä erityis- tutkimuksesta.

Kirjallisuudenhistorian uudelleen kirjoittaminen on viime vuosina ollut Suomessa ajan-kohtaista. Lappalaisen tutkimuksen taustalla on osallistuminen uuden, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantaman *Suomen kirjallisuushistorian* tekemiseen (osa 2, toim. Lea Rojola 1999). Tämän suomenkieliseen kirjallisuuteen keskittyvän yleisesityksen rinnalle syntyi samaan aikaan toinen, suomenruotsalaista kirjallisuutta käsittelevä teossarja *Finlands svenska litteraturhistoria*. Kirjallisuudentutkimuksen popularisointi ei toki ole Lappalaisen – tässä tapauksessa kielirajan sujuvasti ylittävän – tutkimuksen ainoa tai tärkein konteksti. Realismiin ja naturalismiin on kansainvälises- tikin ajatellen jälleen kohdistunut uudenlaista tutkimuksellista mielenkiintoa viimeistään 1990-luvun puolivälistä alkaen 1960- ja 1970-luvun intensiivisen realismi-innostuksen hiivuttua 1980-luvun postmodernismikeskusteluun. Sukupuoli, seksuaalisuus ja ruumis tematisoi- tuivat uudella tavalla esimerkiksi Margaret Cohenin ja Christopher Prendergastin toimit- tamassa tieteidenvälisessä antologiassa *Spectacles of Realism: Gender, Body, Genre* (1995), johon Lappalainenkin viittaa.

Lappalaisen kirja keskittyy kirjallisuushis- torian perinteiseen ydinalueeseen eikä erityi- semmin laajene kohti yleisempiä kulttuurin- tutkimuksellisia kysymyksiä, joista varsinkin katseen politiikka ja toiseuden etnografis- fysionominen kontrolli ovat viime aikoina nousseet keskeisiksi. Tosin esimerkiksi pohdin- nat kuvauksen merkityksestä 1800-luvun kirjal- lisuudessa ovat otteeltaan monitieteisempiä. Lappalainen kuitenkin kirjoittaa niin selkeästi ja yleistajuisesti, ettei tutkimuksen yleisön

tarvitse rajauksen spesifisyydestä huolimatta rajoittua kirjallisuuden asiantuntijoihin. Tärkeät teoreettiset näkökulman käännökset on onnistuttu toteuttamaan ilman itsetarkoituksellista tieteellistä jargonia. Toisaalta myös uusi, yksityiskohtainen tutkimustieto kätkeytyy välillä turhankin kainosti temaattisen esityksen laajempiin kaariin. Tällä en tarkoita aiemman tutkimuksen refleктоimatta jättämistä. Pimementoon jääneistä naiskirjailijoista Lappalainen huomioi ilahduttavan huoletellisesti ruotsinkielisen, salanimellä Daniel Sten kirjoittaneen Ina Langen (1846–1930), joka osoittautuu yllättävän varhaiseksi ja painokkaaksi naturalistiksi.

Laajan aineistonsa läpikäymiseen Lappalainen hyödyntää loppujen lopuksi melko totunnaista välineistöä: pohditaan yksityiskohtien kuvausta, kuvallisia analogioita, miljöön ja kansantyyppien käsitteitä, ompelijatarmotiivia. Itsekin olen pitänyt vastaavia, niin kirjallisuuden kuin kuvataiteenkin tutkimusperinteestä tuttuja ilmiöitä ja käsitteitä edelleen käyttökelpoisina saman aikakauden taiteen tarkastelussa, tulevathan ne feministisessä kontekstualisoinnissa uudenlaiseen käyttöön. Koska tässä piirretään kokonaiskuva paitsi kahden vuosikymmenen kirjallisuudesta myös siitä käydystä keskustelusta, yksittäisiä käsitteitä ei kuitenkaan pysähdytä analysoimaan kovin seikkaperäisesti. Kypsan tutkijan varmalla ja maltillisella otteella Lappalainen joka tapauksessa arvioi uudelleen 1800-luvun lopun kirjallista kenttää ja tuottaa vaihtoehdon tasaisen talonpoikaiseksi muokautuneelle mielikuvalle kirjallisesta realismista.

KIRJALLISUUDENLAJIEN SUKUPUOLI

Päivi Lappalainen on myös toimittanut yhdessä Heidi Grönstrandin ja Kati Launiksen kanssa 1800-luvun kotimaisiin ja osin myös ruotsalaisiin naiskirjailijoihin syventyvän artikkelikokoelman *Lähikuvassa nainen*. Grönstrand ja Launis työstävät 1840–1860-luvun romaaneihin

keskittyviä väitöskirjojaan Lappalaisen johtamassa projektissa ”Naiset kuvaajina ja kuvattavina 1800-luvun suomalaisessa proosakirjallisuudessa”. Grönstrandin oma artikkeli tässä kokoelmassa käsittelee Fredrika Wilhelmina Carstensia (1808–1888) ja Launiksen kirjoitus Marie Linderiä (1840–1870). Mukana on myös kolme muuta tutkijaa Turun yliopistosta, kirjallisuudentutkijat Anne Martin ja Viola Parente-Capková sekä kulttuurihistorioitsija Kirsi Tuohela. Heidän aineistoinaan ovat Hanna Ongelinin (1848–1893), L. Onervan (1882–1972) ja ruotsalaisen Victoria Benedictssonin (1850–1888) tuotannot. Tuohelan näkökulma on naiseuden ja sairauden kytköksessä. Carstensia, Linderiä ja Ongelinia käsittelevät artikkelit edustavat kirjallisuushistoriallista perustutkimusta, sillä varhaisia naispuolisia romaani-kirjailijoita on tutkittu vielä varsin vähän. Sama koskee Pia Forssellin aiemmin ruotsiksi ilmentynyttä kirjoitusta Charlotta Falkmanista (1795–1882); näkyväksi tekeminen merkitsee konkreettisimmillaan salapoliisin työtä, koska 1800-luvulla verhouduttiin usein salanimien ja nimimerkkien taakse. Mari Hatavaralta on yleisempi katsaus naisten kirjoittamien romaanien vastaanottoon 1800-luvun puolivälissä, ja Tuula Piikkilän kirjoitus keskittyy dialogisuuteen Minna Canthin *Salakarissa* (1887). Myös Parente-Capkován artikkeli nivoutuu teoreettisemmän avainkäsitteen ympärille: aiheena on androgynia Onervan varhaisproosassa.

Näissä opinnäytteisiin tähtäävissä tai niitä sivuavissa artikkeleissa on epookin lisäksi yhdistävänä tekijänä kiinnostus genren eli kirjallisuudenlajin ja (nais)sukupuolen välisiin suhteisiin. Kuten Martin toteaa, ”[t]eoksen ja tekijän sukupuolen välisten kytkentöjen osoittamista voidaan pitää eräänlaisena feministisen teorian ikuisuuskysymyksenä” (s. 148). Kokoelmassa pohditaan erityisesti sellaisten inttiimien lajien kuin kirjeromaanin ja päiväkirjan mutta myös romanssin, melodraaman ja ns. goitiikan näkemistä naisten erityisiin ilmaisutarpeisiin sopivina ilmaisumuotoina. Lähtökohtana on ajatus naiskirjallisuuden läpimurron niveltym-

misestä romaanin kehitykseen; olihan ensimmäinen romaani Suomessakin naisen kirjoittama (Carstensin kirjeromaani *Murgrönan* vuodelta 1840). Useassa kokoelman artikkeleissa kommentoidaan suoraan tai epäsuorasti Sandra M. Gilbertin ja Susan Gubarin klassikkotutkimusta *The Madwoman in the Attic* (1979), jota on sittemmin syytetty ns. genre-essentialismista (Grönstrand s. 25; Martin s. 138, 147–152; Tuohela s. 210). Gilbertin ja Gubarin mukaan 1800-luvulla eläneiden naisten elämäntilanne, heidän sosiaalinen eristyneisyysensä, vastasi goottilaiselle romaanille ominaisia suljettuja tiloja. Toisaalta on ajateltu, että vakiintumaton romaanimuoto ja sen mahdollistama kirjeen- ja päiväkirjanomainen kirjoittaminen soveltuivat hyvin juuri kouluttamattomille naisille. Myöhempi feministinen tutkimus on kyseenalaistanut näkemyksen intiimeiksi miellettyjen lajien autenttisuudesta ja luonnollisuudesta, ja todennut kaikki kirjallisuudenlajit yhtä läpikotaisin konstruoiduiksi. Martin kritisoi myös postfeministiseen kirjallisuudentutkimukseen vakiintunutta näkemystä naisgootiikan ”automaattisesta” kumouksellisuudesta (s. 147–148).

Pidän hieman yllättävänä sitä, ettei itse analyysseissa reflektoida enemmän lukijan – ja siis myös tutkijan – osuutta lajien identifioimisessa ja tuottamisessa. Lajien häilyvyyttä ja varhaisimpien romaanien moniaineksisuutta painotetaan kyllä toistuvasti. Kun laji nähdään ensisijaisesti esteettisenä muotona eikä lukutapana, riskinä on, että syntyy vaikutelma sukupuolesta ja lajista joinakin ennalta annettuina, erillisinä entiteetteinä, jotka kombinoituvat historian saatossa erilaisin tavoin. Vaikutelmaa vahvistaa tutkijoiden mielenkiinnon tarkentuminen naiskirjailijoiden intentioihin ja valintoihin. Tosin naisten valinnanvapaus ja mahdollisuudet nähdään enimmäkseen varsin rajallisina. Hatavarakin, joka käsittelee aikalaiskriitikoiden suhtautumista 1840- ja 1850-luvun naispuolisiin romaanikirjailijoihin, on kiinnostunut kritiikin ohjailevasta ja rajoittavasta vaikutuksesta kirjoittaviin naisiin. Käytännössä hän kylläkin kiin-

nittää huomiota siihen, miten sukupuoli toimi kritiikkiä normittavana lukuohjeena. Forssellin ja Hatavaran havainto, että naiskirjailijat tuomittiin kirjailijoina samoista ominaisuuksista, joita heiltä naisina odotettiin, on sattuva (s. 90). Piikkilä taas lähilukee *Salakari*-novellia Canthin omana tarinana ja henkilökohtaisena puheenvuorona, mutta hänen tapansa painottaa kerronnan monimerkityksisyyttä ja moniäänisyyttä ”antaa aiheen tarkastella *Salakaria* aviorikostarinan sijaan (tai vähintään sen lisäksi) ”tarinana kamppailusta saada tarina kerrottua”” (s. 189).

Jos 1800-luvun nainen tulee tässä kokoelmassa näkyväksi kirjailijana, hän jää lukijana huomiotta miesten esiintyessä arvovaltaistettuina ammattilukijoina. Olisi ollut kiinnostavaa kuulla lisää siitä naislukijuuden modernista, emansipatorisesta potentiaalista, johon Lappalainen johdannossa viittaa. Parhaimmillaan kirjoittajalähtöinen ote merkitsee kuitenkin oivaltavaa naissubjektin pohdintaa, kuten Kirsi Tuohelan artikkeleissa, jossa muun muassa todetaan sairaudesta puhumisen olleen ainoa naisille sallittu tapa puhua omasta ruumiistaan. *Lähikuvassa nainen* -kokoelman kantavaksi teemaksi rakentuukin monitahoinen kysymys siitä, olivatko marginaalisuus ja suoranainen sairausleima naisten subjektiksi tulemisen esteitä vai mahdollistajia. Varsin kivuliaalta naisten tie kirjailijoiksi tämän teoksen perusteella näyttää. Joissakin artikkeleissa arvioidaan ehkä turhankin suorasanaisesti naiskirjailijoiden edistyksellisyyttä ja yhteiskunnallista radikaaliutta. Grönstrand ja Launis lähestyvät perhete-matiikkaa kiehtovana kerronnallisena systeeminä Carstensin ja Linderin romaaneissa, mutta päätyvät pitämään teoksia vain varovaisen kriittisinä, joskin sellaisinakin naiskysymyksen kannalta merkityksellisinä. Forssell toteaa Falkmanin pyrkimysten samansuuntaisuuden J. V. Snellmanin kansallisen ohjelman kanssa jääneen aikalaisilta huomaamatta, muttei näytä pitävän Falkmania erityisen itsenäisenä ajattelijana. Mielenkiintoinen havainto silti on, että vallankumousvuonna 1848 ilmestyneeseen

Nyårsafon -romaaniiin sisältyy suomalaisen kaunokirjallisuuden ensimmäinen kuvaus ansiotyötä tekevän naisen elämästä. Tämänkaltaiset täsmälliset konkretisoinnit, joita mahtuu runsaasti myös Lappalaisen kirjaan, ovat erinomaisen hyödyllisiä muidenkin alojen tutkijoille.

Lähikuvassa nainen -teoksen keskeiset teemat, naiskirjailijuus, naisen esittäminen ja naisihanteet sekä perheen ja kodin kuvaus, eivät hahmottele poleemisen uutta näkökulmaa 1800-luvulla kirjoittaneisiin naisiin. Pikemminkin teos täydentää tuoreella tutkimustiedolla kuvaa naiskirjailijoiden tuotannosta ja toimintaehtoista. Yhdessä *Koti, kansa ja maailman*

tahraava lika -kirjan kanssa se tarjoaa pätevän ja ajantasaisen, mutta liiallista paikalleen panemista välttävän lukupaketin 1800-luvun suomalaisesta kirjallisuudesta.

FL Tutta Palin työskentelee tutkijana Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa "Nyky aikaistumisen projekteja kuvataiteessa, taideteollisuudessa ja arkkitehtuurissa" taidehistorian oppiaineessa Turun yliopistossa.

tutta.palin@utu.fi